

Bewijs voor de maakbaarheid van de samenleving

Historisch Nieuwsblad
12 (2003) 3, april

BIOGRAFISCH WOORDENBOEK VAN HET SOCIALISME EN DE ARBEIDERSBEWEGING IN NEDERLAND

Deel 1-9,

onder redactie van P.J. Meertens e.a. 2659 p. Aksant, € 140,-

Precies een halve eeuw geleden nam P.J. Meertens (me-
neer Beerta uit *Het Bureau* van Voskuil) het initiatief tot
het samenstellen van een biografisch woordenboek van
het socialisme en de arbeidersbeweging in Nederland.
Ruim dertig jaar lang werd voorwerk verricht.
Namenlijsten die eerst waren goedgekeurd door com-
missies, bleken later gewijzigd te moeten worden.
Medewerkers kwamen en gingen, lemma's werden in
het *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* voorgepubliceerd.

In 1986 verscheen dan eindelijk het eerste deel van
het *Biografisch Woordenboek van het socialisme en de arbeiders-
beweging (BWSA)*. Schrijnend biografisch feit achter dit
decennialang voorbereide project was dat Meertens in
1985 was overleden. In het voorwoord van het afslui-
tende deel 9, dat dit jaar verscheen, krijgt Meertens alle
credits voor zijn baanbrekende werk. Zijn naam staat als
eerste op de titelpagina. Maar in de kleine lettertjes be-
wijst zich de mierenvlijt van de overige 205 medewer-
kers die dit megaproject tot een einde hebben gebracht.

De voltooiing van het *BWSA* valt samen met de vol-
tooiing van de sociaal-democratie in Nederland.
Althans, daar lijkt het in dit roerige tijdsgewricht sterk
op. In elk geval zijn die 205 enthousiastelingen de kwar-
tiermakers voor de historici die met deze bouwstenen
een tijdperk definitief zullen bijzetten. Is de linksden-
kende mens terughoudender waar het om uitwisseling
van het persoonlijke gaat en is hij minder geïnteresseerd
in het menselijke aspect van de geschiedenis? En wat
maken biografische feiten en interpretaties duidelijk
over publieke personen dat voor het nageslacht meer is
dan 'leuk om te weten'? Het historisch-materialisme
heeft aan de biografie tenslotte weinig aandacht besteed.

In de eerste plaats dienen biografica, zo blijkt wel uit
het *BWSA*, om de geschiedenis te vermensenlijken en
daarmee misschien op een andere manier te begrijpen.
Des te onrechtvaardiger is het om in algemene termen
over deze negen delen persoonlijke informatie te spre-
ken. Maar onvermijdelijk.

Het *BWSA* bestrijkt de sociale bewegingen in de periode
1840-1940; de meeste schetsen van de 500 mannen en 74
vrouwen gaan over onderwijzers (87), op afstand ge-
volgd door juristen (37), predikanten/priesters (33) en
het relatief kleine aantal van 18 over schrijvers en publi-
cisten. Elk deel is dikker dan het vorige en vrouwelijke
medewerkers hebben meer aandacht voor karakterolo-
gische trekken en familieomstandigheden, zo schrijft de
redactie bij wijze van inleiding in het laatste deel.

Zweverige types

De vrouwelijke medewerkers moeten dan jong zijn,
want de ouderen 'streefden voor alles discretie na'. Dat
klinkt nogal onheilspellend als inleiding op een biogra-
fisch woordenboek, maar het mag gezegd dat de redactie
zich met succes tegen deze scrupuleuze houding heeft
verzet, net zoals medewerkers met marxistische of revi-
sionistische voorkeuren geredresseerd zijn geen richtin-
genstrijd te gaan voeren.

De redactie geeft eerlijk toe dat het moeilijk was ha-
giografische bijdragen te weren en specialisten uit eigen

Henk Sneevliet

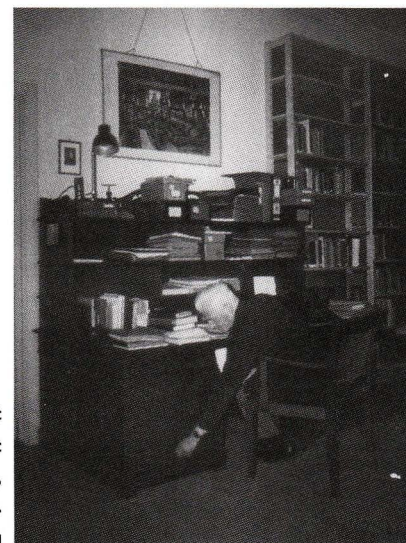
kring over de schuttingen van hun zuilen te laten kijken. Katholieken staan er daarom spaarzaam in en representanten van vroege protestants-emanipatorische bewegingen zoals Réveil en Afscheiding zijn helemaal niet vertegenwoordigd. Toch ziet de redactie 'achter de honderden schetsen het bewijs van de maakbaarheid van de samenleving'. Daar kun je verschillend over denken, als je leest hoeveel energie er is gestoken in het Comité van Actie tegen de bestaande Opvattingen omtrent Misdaad en Straf of het Comité voor Moederbescherming en Sexuele Hervorming.

Ten behoeve van het Nationaal Pseudoniemen Archief heb ik alle lemma's gescreend op schuilnamen en na aftrek van bijnamen, officieel gewijzigde namen, artiestennamen en andere namen die niet bedoeld zijn om te publiceren achter een masker kwam ik op 521 pseudoniemen. Blijkbaar had bijna iedere sociaal-democraat een pseudoniem en een grote behoefte om te publiceren.

Opvallend is dat er zoveel huwelijken op scheiding uitliepen. En het aantal door de redactie genoemde 'vrij huwelijken' is niet te tellen. Wat een 'vrij huwelijk' precies betekent is niet duidelijk, maar iets positiefs wordt er niet mee bedoeld. Over de anarchistische uitgever Jan Sterringa stond er aanvankelijk dat hij voor zijn huwelijk met Trijntje Vroegop een vrij huwelijk met haar was aangegaan, waarmee werd bedoeld dat hij met haar samenwoonde. In het laatste deel, waarin aanvullingen en correcties op de lemmata uit de eerste acht delen zijn opgenomen, staat echter: 'Uit nader onderzoek is gebleken dat van een vrij huwelijk met Trijntje Vroegop geen sprake is geweest.'

Henriëtte van der Meij is een van de vele 'eerste' vrouwelijke journalisten van Nederland en krijgt daarom een keurig lemma van een paar bladzijden. Maar waarom de aalmoezenier Henri Poels met elf pagina's is bedeed, blijft onduidelijk. Je kunt lang discussiëren over de vraag of negen bladzijden voor de revolutionair-socialistische vakbondsleider Henk Sneevliet niet wat veel is in vergelijking met de vier bladzijden over de sociaal-democratische politicus Pieter Jelles Troelstra. Multatuli krijgt weer twaalfenhalve bladzijde. Waarom? Misschien om aan te geven dat de sociale beweging niet alleen maar onderbouw vertegenwoordigt, maar ook vol esoterische, mystieke en zweverige spirituele types zit. Of zou het aan de lemmaschrijvers liggen?

Felix Ortt is een illustratieve figuur voor het esoterische. Uit het lemma over hem wordt wel duidelijk dat deze vegetarische filosoof zich inzette voor de 'vergeestelijking van het seksuele leven'. Hij scheidde een stroom artikelen af voor het propagandablade van de idealistische organisatie Rein Leven waarin hij in permanent gevecht was met de 'uraniërs', zoals homoseksuelen werden genoemd. Ortt wilde dat de uraniërs zich ook vergeestelijken en zich niet overgaven aan de geslachtsdaad. Ortt bemoeide zich met alle denkbare clubjes. Hij zette zich in tegen de vivisectie en publiceerde in

P.J. Meertens in het oude pand van het Meertens Instituut, 'Het Bureau' uit de roman van Voskuil

het *Tijdschrift voor Parapsychologie* over pneumatisch-energetisch monisme. Ook hield hij zich bezig met occultisme. Terwijl hij zich dagelijks onderdompelde in koud water (op het balkon van zijn huis stond een badkuip), mijmerde hij over praktisch socialisme, het wezen der homeopathische geneeswijze en de dierenziel.

Toekomstbeeld

Het is jammer dat de toelichtingen op het *BWSA* in het laatste deel lang geleden zijn geschreven en daarna niet werden geactualiseerd. Het *Biografisch Woordenboek van Nederland* lijkt daarom nog niet verder dan één deel te zijn gekomen, terwijl daarvan vorig jaar toch echt het vijfde is afgekomen en de reeks Privé-domein van De Arbeiderspers bevat in het *BWSA* geen 250 maar 150 delen.

Toch is laatste deel van het *BWSA* onmisbaar, vanwege de aanvullingen, het cumulatieve onderwerpen- en personenregister, de literatuuropgave en andere bibliografische gegevens. Op die manier kan worden nagegaan dat in het eerste deel een bijzonder gebrekkig lemma over Schaepman staat, de grondlegger van de katholieke arbeidersbeweging. Curieus zijn de correcties die tot fouten leiden. In het lemma over Franc van der Goes wordt de roman *Looking Backward* van E. Bellamy genoemd, maar bij de correcties wordt dit socialistisch toekomstbeeld ten onrechte aan William Morris toegeschreven.

Deze kritiek en zelfkritiek laat onverlet dat het *BWSA* een waardig monument in de geest van P.J. Meertens is geworden. De lectuur ervan leidt onvermijdelijk tot een verslavende nieuwsgierigheid naar een passie voor het betere in de wereld die nu al tot de prehistorie lijkt te behoren.

Hans Renders

Hans Renders is biograaf en werkzaam bij de afstudeerrichting journalistiek van de Rijksuniversiteit Groningen.